

Türkiye’de Devlet Teşvik ve Mali Destekleri ile Ekosistem İlişkisi
Relationship of Government Incentives and Financial Supports with
Ecosystem in Turkey

Ahmet EFE

Dr. , Ankara Kalkınma Ajansı, icsiacag@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 08 Eylül 2017

Düzeltilme Geliş: 14 Ekim 2017

Kabul: 12 Kasım 2017

Anahtar Kelimeler:

devlet teşvikleri, mali destek,
ekosistem, yatırım ortamı,
ihracat kapasitesi

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak ne tür durumlarda hangi destek araçlarının kullanılması gerektiği ve piyasa dengelerini bozmadan nasıl yönetilmesi gerektiği araştırılmaktadır. Özellikle Devlet Denetleme Kurulu raporunda (2014) belirtilen; hibe yönetiminde koordinasyonsuzluk, izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği ve verilen hibelerin kuruluş amaçları doğrultusunda kullanılmaması gibi tespitleri ışığında COSO ve COBIT modelleriyle kök nedenleri analiz edilerek genel çıkarımlar yapılmaya ve teşvik ve desteklerle ekosistem arasında ne tür bir ilişki olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Sorun çözücü bir yöntemle Türkiye özelinde teşvik ve mali desteklerin etkin ve verimli kullanılarak piyasayı bozucu ve vergi kayıplarına yol açmadan kullanılması için bir takım öneriler geliştirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 08 September 2017

Received in revised form: 14

October 2017

Accepted: 12 November 2017

Keywords:

state incentives, financial
support, ecosystem, investment
climate, export capacity

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Here a survey of national and international literature is being conveyed to understand in which circumstances and which support mechanisms should be used without any harm to market competition. Particularly wielding COSO and COBIT approaches to make root cause analysis based on the problem definitions in the report of the State Auditing Board (2014) such as that discoordination in the management of incentives and supports, misalignment with plans and policies and lack of monitoring and control mechanism it is tried to make some derivations and solutions stemming from relationship of incentives with ecosystem. With a solution finding methodology some recommendations are developed in order for a better ecosystem as a result of the best plans, policies and implementation of incentives and financial supports more efficiently and effectively without destructive effects over market competition.

GİRİŞ

Bakanlıklar, TÜBİTAK, KOSGEP ve kalkınma ajansları mali destek programları veya teknik destekler şeklinde doğrudan veya dolaylı piyasa aktörlerini fonlamaktadırlar. Bunların bir kısmı fikir aşamasında olan ancak yeterli başlangıç sermayesi olmayan girişimcilere de verilmektedir. Ülkemizde çekirdek sermayesi kaynakları; Hazine Müsteşarlığının uygulamakta olduğu bireysel katılım sermayesi sistemi kapsamında melek yatırımcılar tarafından sağlanan sermaye ile fonların fonu mekanizması kapsamında girişimcilik ekosistemine sağlanacak olan sermaye; Sanayi Bakanlığının sağlamış olduğu ve yenilikçi projelere verilen tekno-girişim sermayesi; KOSGEB'in sağladığı hibe ve destekler, TÜBİTAK'ın sağladığı AR&GE fonları şeklinde ifade edilebilir. Bahsi geçen finansman kaynaklarının koordineli olarak çalışması ve doğru girişimlere yönlendirilmesi girişimcilik ekosisteminin finansmana erişimi açısından önem arz etmektedir (Karabeyeser, 2014, s. 7).

Son zamanlarda etkili bir fonlama mekanizması olarak kitle fonlamasından da (crowd funding) bahsedilmektedir. Bunun devlet kurumları tarafından sağlanması durumunda devlet destekleri kapsamında değerlendirilmesi olanaklıdır. Dünyada hızla gelişmekte olan ve erken aşama şirketlerin desteklenmesinde önemli bir rol oynama başlayan Crowdfunding, Türkiye'de gerekli yasal çerçeve oluşturulduktan sonra uygulanabilecek bir sistemdir. Crowdfunding modellerinden yatırım bazlı kitle fonlaması modellerin uygulamaya alınabilmesi için resmi bir sistem modeli henüz geliştirilmemiştir. Oluşturulması planlan sistem, Hazine Müsteşarlığı tarafından Türkiye'de uygulanan Bireysel Katılım Sermayesi sistemi (Melek Yatırımcılık) ile eş güdümlü olarak düşünülmüştür (Onur & Değirmenci, 2015, s. 17).

Teşvikler ve mali destekler, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla veya hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle doğrudan veya dolaylı olarak verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme türleridir. Her ülke kendi ekonomi politikaları çerçevesinde farklı bileşenlerde çeşitli teşvik mekanizmaları kullanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde rekabetçi piyasa, işleyen ekonomik dinamikler ve ekosistem içerisinde aksamalar ve dış etkilere karşı kırılabilirlik düzeyi yüksek olmasından dolayı bu teşvik mekanizmalarına daha fazla ağırlık verilmektedir.

Küresel rekabetçilik çağında ulusal, bölgesel ve yerel devlet otoriteleri özellikle uluslararası firmaların yatırımlarını çekmek için kamu teşviklerinin sayısı ve niteliklerini arttırarak adeta yarışmaktadırlar. Dünyada uygulandığı gibi Türkiye'de de teşvikler yatırımları, istihdamı, ülkenin refah seviyesini arttırmak, Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeleri (KOBİ'leri) desteklemek, bölgesel farklılıkları azaltmak, Araştırma ve Geliştirme (ARGE) faaliyetlerini arttırmak, tasarrufları katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirmek, yatırım ortamını iyileştirmek, üretkenlik ve verimliliği arttırmak ve ihracatı arttırmak gibi amaçlar için uygulanmaktadır. Kuşkusuz teşvikler, özel sektörün yatırımlarını destekleyip, firmaların üretim kapasitelerini arttırmakla birlikte destek alamayan firmalar açısından da haksız rekabete yol açmaktadırlar.

Türkiye'de çok kapsamlı bir teşvik mekanizması mevcuttur. Bu yeni mekanizma, istisna ve muafiyetlerden başlayarak yatırım yeri tahsislerine kadar merkezi ve bölgesel tüm sektörleri kapsayacak geniş bir yelpazeye sahiptir. Türkiye'de teşvik sisteminin uygulanmasının en önemli sebepleri, yerli üretimi teşvik ederek cari açığı ve dolayısıyla ödemeler bilançosu üzerindeki döviz açığı baskısından kurtulmak, ek istihdam oluşturmak ve ekonominin dış piyasaya karşı rekabetçi gücünün arttırılmasıdır. Yapılan her teşvik üretime ve istihdama dönüştürüldüğü müddetçe oluşturulan çarpan ve hızlandırıcı etkisi yeni faaliyet ve ürünler üzerindeki vergileri de arttıracığından dolayı kamu maliyesi açısından toptan zarar şeklinde anlaşılmalıdır. Ekonomideki üretkenlik kapasitesi ve yeni faaliyetler, yeni doğrudan ve dolaylı vergi olanaklarını oluşturduğundan dolayı kısa zamanda olmasa bile orta ve uzun vadede kamu maliyesi karlı bile çıkabilmektedir. Burada kritik olan husus, sektörün, yatırımcının, bölgenin ve teşvik aracı ile ilgili en doğru tercihin yapılmasını sağlamak ve yapılandırılmış bir takip sistemini kurmaktır.

Teşvik ve desteklerin objektif kriterlere göre dağıtılması, politik veya başka bir yakınlık esasından etkilenmemesi, piyasada haksız rekabete yol açmaması, sadece teşvik ve desteklerden geçinerek ayakta kalmaya çalışan parazitleri arttırmaması ve program hedeflerine uyum, beklenen çıktılar ve projelendiren sonuçların oluşup oluşmadığının ciddi bir şekilde tespit edildiği güçlü bir izleme ve etki değerlendirme mekanizmasının varlığı hayati önem taşımaktadır.

1. Araştırma Problemi ve Yöntem

2017-2019 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program'dan (OVP) verilen bilgilere göre, jeopolitik gerginliklerin devam etmesi, yurt dışı piyasalardaki durgunluk, Rusya ile yaşanan kriz ve ihracat fiyatlarındaki azalma nedeniyle ihracatın 2016 yılında 143,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi bekleniyor. Bu nedenle Onuncu Kalkınma Planı, Öncelikli Dönüşüm Programları ve Hükümet Programı'nda yer verilen yapısal reformların devlet teşvikleri ve destekleriyle güçlendirilerek hayata geçirilmesiyle, program döneminde ihracat kaynaklı büyüme sağlanabilirse cari açık kaynaklı kur baskısı ve verimsizlik gibi temel riskler bertaraf edilebilir. Aksi durumda talep daralması, üretim düşmesi, verimlilik azalması, işsizlik ve durgunluk gibi ciddi krizlerin meydana gelme ihtimali artabilir. Bu nedenle de devlet teşvikleri ve destekleri kapsamında iktisadi ve yapısal sorunların çözümlenebilirliği bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmamızda istatistiksel veri seti analizi yöntemi kullanılarak teşvik belgeleri sektörler ve sermaye kaynağı ile verilen yıllar göz önünde bulundurularak istihdam üzerindeki etkisi bağlamında değerlendirmeler yapılmaktadır.

Araştırmamızda sorun tespit edici ve çözücü bir yaklaşımla birlikte literatür taraması ve istatistiksel analiz yöntemleri de kullanılmaktadır.

Araştırmamızda teşvik ve mali destek sistemi ile ilgili olarak sorunlar olduğuna dair Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından yapılan incelemelerdeki tespitlerden hareket edilmektedir. Aşağıda kalkınma ajansları özelinde DDK tarafından tespit edilen 43 adet problemden 3 adedine örnek olarak yer verilmektedir.

1.1. Hibe Yönetiminde Koordinasyonsuzluk

DDK tarafından yapılan tespitlerde, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanan çok sayıda teşvik ve mali desteğin bulunduğu, bu desteklerin bölgelerdeki uygulamasında bölge kalkınma planı (BKP) ile ilişkisi, kalkınma ajansı (KA) ile görüş alışverişinde bulunulması gibi mekanizmaların yeterince işletilmediği anlaşılmıştır (Aykın, et al., 2014).

Bu konuda DDK önerisine karşılık hazırlanan kalkınma bakanlığı (KB) ve kalkınma ajansları için KB ve KA eylem planları ile konu hakkındaki COSO ve COBIT değerlendirmesi aşağıda yapılmaktadır.

DDK tarafından yapılan öneride Pek çok kurum ve kuruluş tarafından gerçekleştirilen mali desteklerin bölge içinde uygulamasının verimli, etkin ve adil şekilde gerçekleştirilmesini, takibini ve sonuçların analizini sağlamak üzere uygun koordinasyon ve işbirliği mekanizmaları oluşturulmalı ve bu mekanizmalar içinde KA'nın rolü belirginleştirilmelidir (Aykın, et al., 2014).

Kalkınma Bakanlığı ve ajanslar için aşağıdaki şekilde Eylem Planı hazırlanmıştır (KB-BGYUGM, 2014):

- 1.** Kamu idarelerince uygulanan mali destek programlarının daha etkin ve etkili kılınması için kalkınma ajanslarının ve Kalkınma Bakanlığının temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu kurulacaktır.
- 2.** Destek programlarında koordinasyon ve işbirliğinin artırılabilmesi için Hazine Müsteşarlığı Devlet Destekleri Genel Müdürlüğü ile işbirliğine güçlendirilecektir.
- 3.** Kredi garanti fonunun bölgesel ihtiyaçları göz önüne alabilen bir yapıya kavuşması hususunda KOSGEB koordinatörlüğünde çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda ilgili tüm taraflardan oluşan bir çalışma grubu kurulmuş olup faaliyetlere devam edilecektir.

4. Bölgesel ve sektörel politikalar için önemli bir araç olan kümelenme konusunda farklı kurumlar tarafından yürütülen çalışmaların işbirliği ve eşgüdüm halinde ilerlemesini sağlamak amacıyla Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda kümelenme yönetim modeli çalışması yapılmıştır. Bu model ile farklı kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanacak program ve projelerde kurumlar arası uygulama birliği temin edilmekte ve merkezi ve bölgesel düzeyde ortak bir dil konuşulması sağlanmaktadır. Bu model doğrultusunda Bölgesel Gelişme Komitesi bünyesinde Küme Yönlendirme Komisyonu kurulacaktır.

COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim alanına girmektedir. Koordinasyon eksikliği ya kontrol ortamı olan yapısal kurgulanmanın doğru yapılmamış olmasından ya da gerekli bilgi ve iletişimin istenilen düzeyde olmamasından kaynaklanan risklerin yönetilemediği anlamına geleceğinden dolayı bir sorun teşkil edebilmektedir.

Hibe yönetiminde koordinasyon eksikliği COBIT-5 yönetim süreçlerinin iyi kurgulanmamış olmasından ve enformasyon gerçekleştiricisinin etkin olmamasından kaynaklanabilir. Konu ile ilgili yönetim ve enformasyon süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu sadece KA yönetimi değil, bölgesel ve ulusal yönetim yapısı ve süreçleriyle ilişkilidir. Tüm hibe ve programların Devlet Destekleri Genel Müdürlüğüne merkezi bir bilgi sisteminde takip edilmesi ve ulusal-yerel paydaşların da bilgisine açılması durumunda buna benzer sorunların çözülebileceği söylenebilir. Çünkü bazen aynı alanda birbirinden habersiz bir şekilde teşvik ve destekler verilebilmesi kaynakların etkin kullanımı ve ekosistemin maksimum olumlu etkilerle geliştirilmesi için gerekli olan yönetim ve karar mekanizmasının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.2. İzleme ve Değerlendirme Sistematiğinin Eksikliği

DDK tarafından yapılan tespit, Uygulamada muhasebe ve ödeme birimi tarafından yapılması gereken mali kontrol ve mali denetimlerin izleme birimlerince yürütülüyor olmasının bu birimlerin projelerin teknik yönden değerlendirmeleri ve bu anlamda proje yararlanıcılarına destekte bulunmalarını engelleyen en önemli neden olarak tespit edilmiştir (Aykın, et al., 2014).

Bu konuda DDK önerisi, KB ve KA eylem planları ile konu hakkındaki COSO ve COBIT değerlendirmesi aşağıda yapılmaktadır.

İzleme faaliyetlerinin, teknik ve mali açılardan daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak önlemler alınması, bu kapsamda KA'nın izleme ve değerlendirme biriminde istihdam edilen personelin eğitim geçmişi ve niteliği ile bu birimin yapısı ve çalışma sistematiğinin izlemelerin etkinliğini artıracak şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir (Aykın, et al., 2014).

Kalkınma Bakanlığı ve ajanslar için aşağıdaki şekilde Eylem Planı hazırlanmıştır (KB-BGYUGM, 2014).

1. Proje izleme alanında çalışmakta olan personelin eğitim niteliği ve geçmişinin uygunluğunun incelemesi ajans tarafından gerçekleştirilecek, Bakanlık konuyu takip edecektir.
2. İzleme faaliyetlerinin teknik ve mali açılardan daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesi için ajanslardaki ilgili personelin eğitim geçmişi ve niteliğinin gözden geçirilecektir. Mali incelemeyi ilgili bölümlerden mezun ajans çalışanları yapacaktır.
3. Sorumlu personelin teknik ve mali konularda gerekli eğitimleri alarak daha nitelikli hale gelmesi sağlanacaktır. İçeriği birbirinden farklı projelerle ilgilenen izleme uzmanlarına teknik bilgi ve becerilerini artırıcı yönde gerekli eğitimler verilecektir.

COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı izleme faaliyetleri alanına girmektedir. İlgili personelin yetkin olmaması ve mali ve teknik işlemlerin tek bir personele verilmesi durumunda kontrol ortamı açısından görevlerin ayrılığı riski ve uzmanlaşma riski gibi yapısal riskler artmaktadır. Aynı zamanda MOB görevlerinin IDB tarafından yürütülmesi de uygunluk ve etkinlik risklerini arttırmaktadır.

COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. İzleme ve değerlendirme süreçleri iç ve dış paydaşların ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir. Proje yararlanıcılarının izleme esnasında yol gösterilmesine ve rehberliğe daha çok ihtiyaçları vardır. Bu kalkınmayı sağlayacak olan projelerin başarısını ve etki değerlendirme sonuçlarını da olumlu etkiler. Yoksa bir taahhüdün veya yüklenicinin denetim ve teftişi gibi bir izleme mekanizması doğru sonuçlar doğurmaz. Bu işi yapan personelin de ilgili gerçekleştirici kapsamında gerekli yetkinliğinin sağlanması gerekir. Teşvik ve mali desteklerin doğru bir şekilde kullanılıyor olması ilgili mevzuat ve proje yükümlülüklerinin olması gerektiği gibi yerine getirilmesi ve ekosistem üzerinde beklenen etkilerinin maksimum düzeyde meydana gelmesi için kapsamlı ve etkili bir izleme ve kontrol mekanizmasının kurulması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3. Verilen Hibelerin Kuruluş Amaçları Doğrultusunda Kullanılmadığı

DDK tarafından yapılan tespit, Uygulamada daha çok proje yararlanıcılarının rutin aktivitelerinin finansmanı veya söz konusu kurumların faaliyet giderlerini azaltmaya yönelik projelerin desteklenebildiği, KA’na pay veren yerel aktörlerin çoğu kez verdikleri paya yakın bir kaynağı projelere sağlanan hibeler yoluyla tekrar almalarının hakları olduğu algısına sahip oldukları, söz konusu kuruluşlarda projelere ilişkin sahiplenme düzeyinin yetersiz olduğu, proje sorumluları ve kilit personelin görev değişikliği veya görevden ayrılmaları nedeniyle projelerin sürdürülmesinde sorunlar bulunduğu, yönetim kurulu dâhil, kalkınma ajansının yönetiminde söz sahibi olan kurum ve kuruluşların projelerinin gerçekleşmelerinin etkin şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesinde sıkıntılar yaşandığı anlaşılmıştır (Aykın, et al., 2014). Bu konuda DDK önerisi, KB ve KA eylem planları ile konu hakkındaki COSO ve COBIT değerlendirmesi aşağıda yapılmaktadır.

KA sahip olduğu mali destek aracının temel hedefinin bölgenin içsel kaynaklarını harekete geçirmek ve bölgenin rekabetçiliğini artırmak suretiyle gelişmesine katkıda bulunmak olduğu hususu dikkate alınarak, kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bu hedefe katkısı ve sürdürülebilirliği açısından titiz bir şekilde değerlendirilmesi yararlı olacaktır (Aykın, et al., 2014).

Kalkınma Bakanlığı ve ajanslar için aşağıdaki şekilde Eylem Planı hazırlanmıştır (KB-BGYUGM, 2014).

- 1.** Bakanlığımızca, ajansların proje değerlendirme sürecinde proje sahipleri ve bağımsız değerlendiricilere verilen eğitimlerde ve mali destek programlarının önceliklerinde yer alması konusunda düzenli hatırlatmada bulunulacaktır.
- 2.** Ajanslar bölge planı öncelikleri ve geliştirdiği stratejilere katkı sağlayacak proje fikirleri geliştirerek, proje havuzu oluşturacaktır. Proje fikirlerinin belirlenmesinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılacaktır. Kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bölgesel kalkınma hedefine katkısı ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi, rutin faaliyetlerin desteklenmemesi için başvuru rehberi ile değerlendirme rehberine gerekli ifadelerin eklenmesi ve değerlendirmelerde bu hususlara bağlı kalınması sağlanacaktır.
- 3.** Görev devir süreçleri gözden geçirilecek, personelin herhangi bir sebeple görevini devretmesi durumuna ilişkin tanımlı eylemler netleştirilecektir. Personel faaliyet raporu, bilgi notu ile yaptığı işlerin dökümünü ve iş süreçlerini kayda geçecektir. Faaliyet raporlarının özen ve disiplinle doldurulması temin edilecek ve bunlar arşivlenecektir. Projelerden sorumlu personelin görevinden ayrılması durumunda; gerek ajansın diğer birimlerinden alınan gerekse de işe yeni alınan personel izleme faaliyetlerine başlamadan önce sıkı şekilde oryantasyon sürecinden geçirilecek ve gerekli donanımına sahip olması sağlanacaktır.

COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı, risk yönetimi ve izleme standartları alanına girmektedir. Plan ve programlar ile projelerin kaliteli bir şekilde hazırlanmaması kontrol zafiyeti doğurmaktadır. Bölgenin beklentilerine hitap edilmemesi ve bu alanındaki risklerin değerlendirilmemesi risk standartları ile ilgilidir. Ayrıca, projelerin program ve plan çerçevesinde gerekli değerlendirmesinin yapılarak süreç içerisinde faydalı sonuçlar üretecek şekilde takip ve desteklenmemesi de izleme alanındaki sorunsal teşkil etmektedir.

Bu anlamda bir COBIT-5 paydaş analizi ve ihtiyaç tespiti yapılmalıdır. YK kararıyla resen bir şekilde mali destek program mekanizması ile amaçları belirlendiğinde e potansiyel başvuru sahiplerine gerekli rehberlik ve danışmanlık yapılmadan projeler sunulduğunda kalkınmayla ilişkilendirilemeyecek olan ve sadece yararlanıcıya menfaat sağlayan projelerin artması engellenemez. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Etkili bir yönetim ve izleme mekanizması olmaksızın verilen teşvik ve hibelerin amacı doğrultusunda kullanılmasının sağlanması olanaklı değildir. Doğru ve etkin bir teşvik ve hibe mekanizmasıyla ekosistemin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için bu sorunların çözülmesi gerekmektedir.

2. Literatür

Çok eski tarihlerden beri devlet teşvikleri üzerinde analizler yapılarak bunların ekonomik etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Tarihsel düzlem dikkate alınarak yapılan çalışmalar hakkında birkaç örnek vermekte yarar vardır. Bunların çoğu Amerikan ekonomisi üzerinde yapılmış çalışmalardır. Örneğin; tarafından vergi teşvikleri üzerinde yapılan bir araştırmada (Due, 1961) istatistiksel analizler yapılmış ve sonuçta teşviklerin etkileri çok düşük veya hiç olarak tespit edilmiştir. Çoğu istatistiksel araştırmaların da bu yönde sonuçlar elde edildiği ifade edilmiştir. Ekonometrik yöntemler kullanılarak vergi teşvikleri üzerinde yapılan (Oakland, 1978) başka bir analizde teşviklerin etkilerinin çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde vergi teşvikleri üzerinde yapılan ekonometrik bir analizde (Newman & Sullivan, 1988) teşviklerin etkilerini küçük ancak istatistiksel olarak önemli olarak tespit edilmiştir. vergi teşvikleri, vergi dışı teşvikler, ayrıcalıklı teşvikler ve indirimler üzerinden ekonometrik araştırma ve olay analizi yapılan bir çalışmada (Eisinger, 1988) teşviklerin etkileri belirsiz ve çok düşük ya da hiç olarak tespit edilmiştir. Vergi teşvikleri üzerinde ekonometrik modelleme ile yapılan bir analizde (Bartik, 1991) teşviklerin etkileri pozitif ve istatistiksel olarak da önemli olarak tespit edilmiştir. organize sanayi bölgelerine yapılan tahsisler ve teşvikler üzerinde çoklu analiz metodu kullanılarak yapılan başka bir araştırmada (Wilder, 1996) teşviklerin etkileri yatırım ve istihdam üzerinde değişik düzeylerde ancak olumlu etkileri tespit edilmiştir. Buradaki etkilerdeki değişkenliğin devlet programlarının değişkenliğinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Vergi teşvikleri üzerinde ekonometrik modelleme ile yapılan başka bir analizde (Wasylenko, 1997) teşvikleri etkileri çoğunlukla pozitif, istatistiksel olarak önemli olarak tespit edilmiştir. Vergi dışı teşvikler, endüstriyel gelir senetleri ve organize bölgelere yapılan teşvikler üzerinde ekonometrik analiz yapılan diğer bir çalışmada ise (Fisher & Peters, 1997) vergi dışı teşviklerde pozitif etki tespit edilirken diğerlerinde belirsiz etki olarak tespit yapılmıştır. ABD Kuzey Karolayna eyaletinde Rondinelli ve Burpitt (2000) tarafından 118 uluslararası firmaların üst düzey yöneticileriyle yapılan anket çalışması sonucunda devlet teşviklerinin onların bir yerde yatırım yapma ve orada kalmalarını etkileyen faktörler arasında “düşük” bir değer ifade ettiği ortaya konulmuştur. İş gücü, ulaştırma, yaşam kalitesi ve genel olarak iş iklimi ve ekosistem en önemli “yüksek” faktörler olarak belirlenmişken, vergi oranları, finansman, yeraltı ve yerüstü hizmetler ve pazarlama yardımı gibi faktörler ise “düşük” değerde belirlenmiştir. Bu nedenle de kamu kurum ve politikacılarının neden devlet teşvikleri üzerine bu kadar fazla düştükleri irdelenerek politika yapımcılarının bazen “sürüyü takip” gibi bir algıyla hareket edebildikleri ve eleştiriden korktuklarından başkalarının yaptıklarından geri kalmama güdüsüne kapılabildikleri sonuçlarına varılmıştır (Rondinelli & Burpitt, 2000).

Bunlar dışında vergi artışı finansmanı üzerinde yapılan başka bir çalışmada (Man, 2001) çeşitli analizler yapılmış ve etkileri pozitif olmakla birlikte belirsiz olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde sanayi bölgeleri teşvikleri üzerinde yapılan bir ekonometrik analiz sonucunda (Peters & Fisher, 2002) çok düşük ve anlaşılmas bir etki tespit edilmiştir.

Yatırımları arttırmak amacıyla verilen devlet teşvik ve destekleri üzerinde yapılan geniş bir araştırmada (Hassett & Hubbard, 2002) aşağıdaki bulgulara yer verilmiştir:

- Vergi teşvikleri, yüzde birlik bir artışla yatırım maliyetlerini yüzde 0.5-1 arasında düşürücü etkide bulunur.
- Mali sıkıntılar içerisinde olan firmalara yatırım teşvikleri fayda vermez ve vergi avantajlarından yararlanarak büyümeleri çok zordur.

- Sermaye mallarının arzı kısa dönemde esnek olmadığı için bazı yatırım teşvikleri yatırımcılardan çok sermaye malları tedarikçilerine yaramaktadır.
- Düşük enflasyon her zaman en iyi bir yatırım teşvikidir.
- Geçici teşvikler her zaman sürekli teşviklerden daha fazla kısa dönemde geniş etkiye bulunur.
- Yatırım teşvikleri verimsiz yatırımlara yöneltebilmesinden dolayı ekosistem üzerinde bazen olumsuz etkiye bulunmaktadır.

Yatırımların gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere oranla daha fazla teşviklere duyarlı olduğu bir araştırmada iddia edilmiştir (Desai, Foley, & And Hines, 2004).

Simelyte ve Ginevicious (2011) tarafından doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yabancı yatırımı arttıran dışsal faktörler üzerinde yapılan bir araştırmada ise finansal katkıların vergi indirim ve muafiyetleri kadar etkili olamadığı tespit edilmiştir (Ginevičius & Šimelytė, 2011).

3. Türkiye’de Yeni Teşvik ve Destek Mekanizması

Türkiye ekonomisinin son dönemde göstermiş olduğu yüksek performansın kalıcı hale getirilmesi amacıyla yatırımların artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan yeni teşvik sistemi, yatırım, üretim, istihdam ve ihracat politikaları arasında bütünlüğün oluşturulması, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu hammadde ve ara maddelerin üretilmesi ve emek-yoğun teknolojiden bilgi-yoğun teknolojiye doğru geçişin sağlanması amaçlanmaktadır.

15 Haziran 2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren yeni teşvik sistemi kapsamında genel, bölgesel, büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların teşvikinden oluşan dört ana uygulama altında yatırımcılara; Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, asgari ücret üzerinden hesaplanan sigorta primi işçi ve işveren hissesi desteği, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, gelir vergisi stopajı desteği ve KDV iadesi desteklerinin tamamından ya da bir bölümünden yararlanma imkânı getirilmektedir.

Teşvik sistemi kategorileri ve kapsadıkları teşvik unsurları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

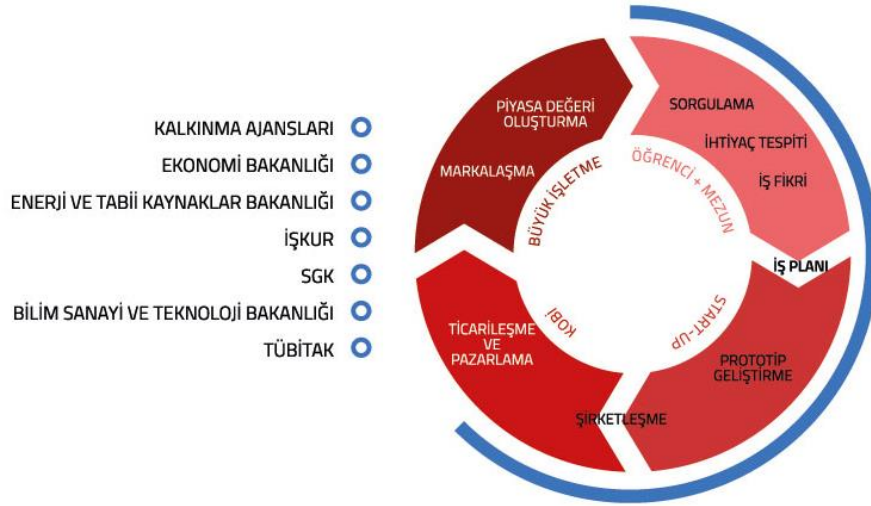
Şekil 1: Türkiye’de Yeni Teşvik Sistemi



Kaynak: (TCEB, 2016)

Şekil 1’den de görüleceği üzere, yeni teşvik mekanizması, genel teşvik sistemi, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımların teşviki ile stratejik yatırımların teşviki şeklinde ayrıştırılabilmektedir. Bunlardan bölgesel teşvik uygulamaları ile stratejik yatırımlar en fazla teşvik araçlarının kullanıldığı alanlardır.

Şekil 2: Kurumlara Ve Çeşitlerine Göre Devlet Destekleri Döngüsü



Kaynak: (TCEB, 2016)

Şekil 2'den görüleceği üzere, Türkiye'de çeşitli destek mekanizmaları mevcuttur. Bu mekanizmalar çeşitli başlıklar ile farklılaşabilmekte ve değişik sektör ve yararlanıcı gamına hitab edebilmektedir. Destek kaynaklarının başında Kalkınma Ajansları, Ekonomi Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İŞKUR, SGK, Bilim ve Sanayi Bakanlığı ile ona bağlı KOSGEP ve TÜBİTAK gelmektedir. Bu destekler öğrenciler, yeni mezunlar, büyük işletmeler, KOBİ'ler, yeni girişimciler ve kamu kurumlarına da verilebilmektedir. Verilen desteklerin amacına ve kapsamına bakıldığında ise bunların ticarileşme, pazarlama, şirketleşme, prototip geliştirme, piyasa değeri oluşturma, markalaşma, sorgulama, analiz, ihtiyaç tespiti ve iş fikri finansmanı gibi geniş bir yelpazeye sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Destek Unsurları

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi		✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		✓	✓	✓	✓
Gelir Vergisi Stopajı Desteği*	✓	✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği*		✓	✓	✓	✓
Faiz Desteği		✓	✓		✓
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓	✓
KDV İadesi					✓

* Yalnızca 6. Bölgede uygulanır.

Kaynak: (TCEB, 2016)

Bu bağlamda bakıldığında kısa dönemde olmasa bile orta ve uzun dönemde ekonomik dinamiklerin gelişmesi, potansiyellerin ortaya çıkarılması, işbirliği ve ortaklık kültürünün oluşturulması, güven unsurunun inşa edilmesi, denetim ve kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi, şeffaflık ve haklı rekabet ortamının iyileştirilmesi, hukuk ve sigorta mekanizmalarının işlerliğinin artırılması gibi pek çok değişkenleri olan ekosistem ve yatırım ortamının iyileştirilmesine doğrudan veya dolaylı bir şekilde hizmet ettikleri söylenebilir.

Verilen teşvik ve destekler bazen başarısız olsa, projeler beklenen sonuçları vermese ve programlar istenilen çıktıları elde etmese dahi başarısızlıkların verdiği tecrübe, kişisel ve kurumsal öğrenme yoluyla orta ve uzun dönemde yapılacak projelerin daha başarılı olmasına ve piyasada daha doğru yatırım kararları alınmasına neden olabileceğinden dolayı başarısızlıklar bile ekosistemi olumlu yönde etkileyebilir.

Ekonomi Bakanlığı internet sayfasından alınan bilgilere göre; 2012 yılında 4.330 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiş olup, söz konusu belgelerde öngörülen sabit yatırım tutarı 57,7 milyar TL, öngörülen istihdam 146.887 kişidir. Teşvik belgelerinin 4.094 adedi yerli, 236 adedi uluslararası sermayeli şirketler için düzenlenirken, sabit yatırımın 7 milyar TL’sinin uluslararası sermayeli, 50,7 milyar TL’sinin ise yerli sermayeli şirketler tarafından yapılması öngörülmektedir. 2011 yılında ise 126.518 kişilik istihdam öngören 54,3 milyar TL tutarında 4.429 adet belge düzenlenmiştir. 2012 yılında düzenlenen teşvik belgelerinde adet bazında bir önceki yıla göre %2’lik bir azalış gözlemlenirken sabit yatırım tutarında %6’lık ve istihdam bazında %16’lık bir artış gözlemlenmektedir. 2013 yılı Ocak-Temmuz döneminde, öngörülen toplam sabit yatırım tutarı 46,2 milyar TL olan toplam 3.058 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiştir. Düzenlenen belgelerde 107.500 kişilik istihdam öngörülmektedir. Yine aynı dönemde düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin 2.909 adedi yerli, 149 adedi uluslararası sermayeli şirketler için düzenlenirken, sabit yatırımın 39,7 milyar TL’sinin yerli, 6,4 milyar TL’sinin ise uluslararası sermayeli şirketler tarafından yapılması öngörülmektedir. 2012 yılı Ocak-Temmuz döneminde ise 69.487 kişilik istihdam öngören 25,5 milyar TL tutarında 2.332 adet belge düzenlenmiştir. 2013 yılı Ocak-Temmuz döneminde düzenlenen teşvik belgelerinde adet bazında bir önceki yılın aynı dönemine göre %31’lik, öngörülen sabit yatırım tutarında %81’lik, öngörülen istihdamda da %55’lik bir artış gözlemlenmektedir¹.

Teşvik belgeleri incelendiğinde alınan belgelerin yaklaşık %60’ı “Genel Teşvik Sistemi” kapsamında alınmıştır. “Bölgesel Teşvik” kapsamında değerlendirilen belgelerin oranı yaklaşık %20 olarak tespit edilmiştir. Belgelerin geri kalanı yapılan yatırımın niteliğine göre yukarıdaki destek unsurlarından değişik oranlarda faydalandırılmıştır.

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2015 yılı Ocak-Aralık döneminde, öngörülen toplam sabit yatırım tutarı 103,1 milyar TL olan toplam 4.587 adet Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiştir. Düzenlenen belgelerde 148.427 kişilik istihdam öngörülmektedir (TCEB, 2015).

Tablo 2: 2015 Yılında Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

	Belge Adedi			Öngörülen Sabit Yatırım Tutarı (milyon TL)			Öngörülen İstihdam (Kişi)		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
2013	238	4.616	4.854	14.776	81.661	96.438	16.924	178.059	194.983
2014	252	3.777	4.029	11.527	52.823	64.350	12.190	132.272	144.462
2015	225	4.362	4.587	32.900	70.159	103.059	9.782	138.645	148.427

Kaynak: (TCEB, 2015).

Ocak-Aralık döneminde düzenlenen 4.587 adet Yatırım Teşvik Belgesinin 4.362 adedi yerli firmalar, 225 adedi yabancı sermayeli firmalar tarafından alınmıştır. Yerli firmalar için düzenlenen belgelerde öngörülen toplam sabit yatırım tutarı 70,2 milyar TL olurken, yabancı sermayeli firmalar için düzenlenen belgelerde öngörülen toplam sabit yatırım tutarı 32,9 milyar TL’dir.

¹ Geniş bilgi için bkz: http://yoikk.gov.tr/upload/vdk/YDK2013Rapor_WEB.pdf

Tablo 3: 2012-2015 Yılları Arasında Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

SEKTÖRLER	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)
Enerji	1.404	86.731	12.858
Hizmetler	4.928	93.880	261.691
İmalat	8.825	114.511	290.764
Madencilik	740	13.810	22.751
TOPLAM	15.897	308.932	588.064

Kaynak: (TCEB, 2015).

20 Haziran 2012 tarihinden Aralık 2015 sonuna kadar düzenlenen yatırım teşvik belgelerinde öngörülen 308,9 milyar TL'lik toplam sabit yatırım tutarının 86,7 milyar TL'si Enerji, 93,9 milyar TL'si Hizmetler, 114,5 milyar TL'si İmalat, 13,8 milyar TL'si Madencilik sektörlerindedir.

Tablo 4: 2001-2016 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvikleri

Sermaye Türü	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İstihdam
Yabancı	3.072	129.770	271.437
Yerli	49.526	519.302	1.761.913
Genel Toplam	52.598	649.072	2.033.350

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Yukarıdaki Tablo 4' de görüleceği üzere, 15 yıl içerisinde toplam 52.598 adet belge ile toplam 649 Milyar 72 TL teşvik verilmiş ve bu sayede 2 milyon 33 bin 350 kişiye ek istihdam oluşturulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Belge adetleri ile sabit yatırım miktarları sermaye türlerine göre karşılaştırıldığında yabancı yatırımcıların daha az teşvik belgesi ile çok daha fazla teşvik aldığı görülmektedir. Bu da yabancıların daha çok büyük yatırımlara girişmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

4. Program, Proje ve Faaliyet Destekleri

Aşağıdaki Tablo 5'den de görüleceği üzere kamu kurum ve kuruluşları tarafından çeşitli isimler altında pek çok program açılmakta ve hemen hemen her sektörde girişimci ve yatırımcılar bunlardan yararlanabilmektedirler. Dönemsel olarak her kalkınma ajansında açılan hibe destekleri program ve isimleri değişkenlik gösterdiğinden aşağıdaki tabloda gösterilememişlerdir. Kısa dönemde olmasa bile uzun dönemde ekosistem üzerinde olumlu etkileri meydana gelecek ve insan kaynağı, sermaye birikimi, tecrübe ve yatırım ortamı gibi temel unsurlar ekonominin ana dinamiklerini güçlendireceklerdir. Her ne kadar bu programlardan yararlanmayanlar göreceli olarak haksız rekabete uğrayarak kısa dönemde piyasa dinamikleri olumsuz etkilenebilse de bu desteklerin ihtiyaç sahiplerine verilmesi, politik veya başka bir ilişkiden dolayı yakınlığı olanlara ayrıcalık tanınmaması gibi eşitlikçi, adil ve hakkaniyetli idari mekanizmaların geliştirilmesi durumunda piyasadaki rekabet, üretkenlik, ihracat ve verimlilik olumlu yönde etkilenecektir. Ancak bu hibe ve desteklerin suiistimal edilerek belirli zümrelere aktarılması durumunda ise piyasadaki güveni sarsacağından teşebbüs ruhu zarar göreceğinden dolayı olumsuz etkileri ve bozucu faktörler daha baskın gelebilecektir. Bu noktada kamu kurum ve kuruluşlarındaki karar mekanizmasında bulunanlar açısından sistemin doğru bir şekilde işletilmesi büyük sorumluluk ve hesap verebilirlik duygusuyla hareket etmek durumundadırlar.

Tablo 5: Kurumlara Göre Verilen Destekler (Ajanslar Hariç)

Yeni Firma	KOBİ	Büyük Firma	KURUM ADI	DESTEK PROGRAMI ADI
	X		KOSGEB	1. <u>KOBİ Proje Destek Programı</u>
	X		KOSGEB	2. <u>Tematik Proje Destek Programı</u>
	X		KOSGEB	3. <u>İşbirliği Güç birliği Destek Programı</u>
X	X		KOSGEB	4. <u>Ar-ge ve İnovasyon Destek Programı</u>
X	X		KOSGEB	5. <u>Endüstriyel Uygulama Destek Programı</u>
	X		KOSGEB	6. <u>Genel Destek Programı</u>
X	X		KOSGEB	7. <u>Girişimcilik Destek Programı</u>
	X		KOSGEB	8. <u>Gelişen İşletmeler Pivasesi Kobi Destek Programı</u>
X	X		KOSGEB	9. <u>Kredi Faiz Desteği</u>
X	X		KOSGEB	10. <u>Laboratuvar Hizmetleri</u>
X	X	X	TÜBİTAK	11. <u>1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Pr.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	12. <u>1002 - Hızlı Destek Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	13. <u>1003 - Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	14. <u>1007 - Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini D.P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	15. <u>1008 - Patent Başvurusu Teşvik ve Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	16. <u>1011 - Uluslararası Bilimsel Araştırma Proj. Katılma Programı (UBAP)</u>
X	X	X	TÜBİTAK	17. <u>1301 - Bilimsel ve Tekn. İşlg. Ağları ve Platf. Kurma Proj. (İSBAP)</u>
X	X	X	TÜBİTAK	18. <u>1501 - Sanayi Arge Projeleri Destekleme Programı</u>
			TÜBİTAK	19. <u>1503 - Proje Pazarı Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	20. <u>1505 - Üniversite Sanayi İşbirliği Destek Programı</u>
	X		TÜBİTAK	21. <u>1507 - KOBİ Arge Başlangıç Destek Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	22. <u>1509 - Uluslararası Sanayi Arge Projeleri Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	23. <u>1511 - Öncelikli Alanlar Araştırma Geliştirme ve Yenilik P. D. P.</u>
			TÜBİTAK	24. <u>1512 - Girişimcilik Aşamalı Destek Programı</u>
			TÜBİTAK	25. <u>1513 - Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı</u>
			TÜBİTAK	26. <u>2217 - Lisansüstü Yaz Okulu ve Benzeri Diğer Etkinlikleri D. P.</u>
			TÜBİTAK	27. <u>2221 - Konuk veya Akademik İzinli Bilim İnsanı Destekleme P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	28. <u>2223 - Yurt İçi Bilimsel Etkinlikleri Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	29. <u>2224 - Yurt Dışı Bilimsel Etkinliklere Katılma Desteği Programı</u>
			TÜBİTAK	30. <u>2229 - Lisans ve Lisans Öncesi, Öğrt. ve Öğrc. Yön. Bil. Etk. D. P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	31. <u>2231 - Lindau Bilimsel Etkinliklere Katılma Desteği P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	32. <u>2236 - Uluslararası Deneysel Araştırmacı Dolayımı Destek Programı</u>
			TÜBİTAK	33. <u>2237 - Proje Eğitimi Etkinliklerini Destekleme Programı</u>
			TÜBİTAK	34. <u>2238 - Girişimcilik ve Yenilikçilik Yarışmaları Programı</u>
			TÜBİTAK	35. <u>2239 - Girişimcilik ve Yenilikçilik Eğit. ve Aras. Faal. Dest. Prog.</u>
			TÜBİTAK	36. <u>3501 - Ulusal Genç Araştırmacı Kariver Geliştirme Programı</u>
			TÜBİTAK	37. <u>4003 - Bilim Merkezi Kurulması Destek Programı</u>
			TÜBİTAK	38. <u>4004 - Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları</u>
			TÜBİTAK	39. <u>4005 - Bilim ve Toplum Yenilikçi Eğitim Uygulamaları</u>
			TÜBİTAK	40. <u>5001 - Akademik e-Kitap Çağrısı</u>
			TÜBİTAK	41. <u>İkili Proje Destekleri</u>
			TÜBİTAK	42. <u>ERA-NET</u>
			TÜBİTAK	43. <u>COST (Bilimsel ve Teknik İşbirliği Alanında Avrupa İşbirliği)</u>
			TÜBİTAK	44. <u>AB CP'ye Katılımı Özendirme Ödül Desteği</u>
			TÜBİTAK	45. <u>Ortak Programlama İnisyatifleri</u>
			TÜBİTAK	46. <u>Konsorsiyum Oluşturma Amacı Seyahat Desteği</u>
			TÜBİTAK	47. <u>İCGB (U. Gen Mühendisliği ve Biyoteknoloji Ars. Mer.) Destekleri</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	48. <u>Uluslararası Nitelikteki Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	49. <u>Cevre Maliyetlerinin Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	50. <u>İstihdam Yardımı</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	51. <u>Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	52. <u>Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	53. <u>Türk Ürün. Yurtdışında Markalaşması. TUROQUALITY Destek</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	54. <u>Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	55. <u>Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	56. <u>Tasarım Desteği</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	57. <u>Teknik Müsavirlik Hizmetlerine Sağlanacak Devlet Yardımları</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	58. <u>Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	59. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi-Sağlık Turizmi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	60. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi-Bilişim Sektörü</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	61. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi-Film Sektörü</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	62. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi-Eğitim Sektörü</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	63. <u>Yatırım Teşvik Uygulamaları</u>
			SANAYİ BAK.	64. <u>Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Desteği</u>
	X	X	SANAYİ BAK.	65. <u>Sanayi Tezleri Programı(SAN-TEZ)</u>
	X	X	SANAYİ BAK.	66. <u>Ar-Ge Merkezleri Desteği</u>
			SANAYİ BAK.	67. <u>Teknogirişim Sermayesi Desteği</u>

	X	X	SANAYİ BAK.	68. Rekabet Öncesi İşbirliği Projeleri Desteği
X	X	X	SANAYİ BAK.	69. OSB'lere Uygulanan Teşvik ve Muafiyetler
	X	X	TARIM BAK.	70. Alternatif Ürün Desteği
	X	X	TARIM BAK.	71. Havvancılık Destekleri
	X	X	TARIM BAK.	72. Biyolojik Mücadele Desteği
	X	X	TARIM BAK.	73. Organik Tarım ve İvi Tarım Desteği
	X	X	TARIM BAK.	74. Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Desteği
	X	X	TARIM BAK.	75. Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) Desteği
	X	X	TARIM BAK.	76. Sertifikalı Tohum, Fidan ve Sertifikalı Tohum Üretim Desteği
	X	X	TARIM BAK.	77. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi Katılım Desteği
	X	X	TARIM BAK.	78. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Desteklenmesi
	X	X	TARIM BAK.	79. Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Fark Ödemesi Destekleri
	X	X	TARIM BAK.	80. Tarım Sigortası Destekleri
	X	X	TARIM BAK.	81. Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Uygulamaları
	X	X	TARIM BAK.	82. Ar-Ge Destekleri
	X	X	TARIM BAK.	83. KKYDP Sulama ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı
	X	X	TARIM BAK.	84. KKYDP Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı
	X	X	TARIM BAK.	85. KKYDP Tarıma Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Programı
X	X	X	SGK	86. SGK İşveren Sigorta Primi Tesvikleri
X	X		KGF	87. Kredi Kefalet Desteği
	X		TKDK	88. Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım (Tebdir Kodu 101-1)
	X		TKDK	89. Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım (Tebdir Kodu 101-2)
	X		TKDK	90. Süt ve Süt Ürünleri İşlenmesi ve Pazarlanması (Tebdir Kodu 103-1)
	X		TKDK	91. Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması (Tebdir Kodu 103-2)
	X		TKDK	92. Meyve ve Sebze İşlenmesi ve Pazarlanması (Tebdir Kodu 103-3)
	X		TKDK	93. Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması (Tebdir Kodu 103-4)
	X		TKDK	94. Çiftlik Faaliyet Çesitlendirilme ve Geliştirilmesi (Tebdir Kodu 302-1)
	X		TKDK	95. Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi (Tebdir Kodu 302-2)
	X		TKDK	96. Kırsal Turizm (Tebdir Kodu 302-3)
	X		TKDK	97. Kültür Bahçeliğının Geliştirilmesi (Tebdir Kodu 302-4)
			İÇİŞLERİ BAK.	98. Derneklere Yardım Desteği
	X	X	ORMAN BAK.	99. Özel Ağaçlandırma Desteklemeleri
			İLBANK	100. Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi Desteği
	X	X	ORMAN BAK.	101. ORKÖY Kredileri
	X	X	ULAŞTIRMA B.	102. Ar-ge Destekleri
	X	X	KÜLTÜR BAK.	103. Turizm Tanıtma ve Pazarlama Faaliyetlerinin Desteklenmesi
	X	X	KÜLTÜR BAK.	104. Turizmi Tesvik Kanunu İle Sağlanan Tesvikler
	X	X	KÜLTÜR BAK.	105. Teknik Yardım Desteği
	X	X	KÜLTÜR BAK.	106. Sinema Filmlerinin Desteklenmesi
	X	X	KÜLTÜR BAK.	107. Kamu Elivle Yapılan Kültür Yatırımlarının Desteklenmesi
	X	X	KÜLTÜR BAK.	108. Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik
	X		SANAYİ BAK.	109. Teknolojik Ürünlerin Tanıtım ve Pazarlanması Desteği
			KÜLTÜR BAK.	110. Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanması
			ÇEVRE BAK.	111. Çevreci Sokak Uygulamalarının Desteklenmesi
			TİCARET BAK.	112. Kooperatifçilik Proje Desteği
X	X	X	ENERJİ BAK.	113. Enerji Sektörü Ar-ge Projelerinin Desteklenmesi
			ENERJİ BAK.	114. Enerji Verimliliğini Arttırıcı Projelerin Desteklenmesi
X	X	X	İŞKUR	115. İŞKUR Destekleri
			TARIM BAK.	116. Fındık Üreticilerini Destekleme
			KÜLTÜR BAK.	117. Çevre Duvanlı Konaklama Tesislerine Elektrik Enerjisi Desteği

Kaynak: Araştırmacı tarafından çeşitli internet kaynaklarından derlenmiştir.

Yukarıda Tablo 5'de Türkiye'deki mevcut teşvik mekanizmasında kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen destek ve teşviklerin türleri ve isimleri bulunmaktadır. Destek isimlerinin üzerindeki bağlantıda desteğin internet sayfası açılabilir. Yukarıdaki Tablo-5'de belirtilen programların hepsi kapsamında ne kadar destek verilmiş olduğu bilgisine erişilememiştir. Zaten böyle bir çalışma bir makalenin sınırlarına sığmaz. Ancak, birkaç destek kapsamında sadece Ankara iline yapılan destek miktarları genel için de fikir vermesi açısından dikkate alınabilir. Örneğin, TUBİTAK tarafından aşağıdaki tablo 6'dan da görüleceği üzere son yıllarda artan bir oranda destekler alınmıştır.

Tablo 6: TUBİTAK Tarafından Son Yıllarda Ankara İline Verilen Destek Miktarları

Yıllar	Destek kararı verilen proje sayısı	Destek bütçesi (TL)	Aktarılan net tutar (TL)
2010	308	116.832.850	155.442.696
2011	308	57.914.978	125.592.921
2012	273	144.059.237	91.233.365
2013	362	170.159.476	99.859.808
2014	475	710.854.988	166.392.422
2015	439	216.312.477	209.107.428
Toplam	1.857	1.299.301.156	692.185.944

Kaynak: TUBİTAK²

KOSGEP tarafından da 2012-2015 yılları arasında Ankara ilindeki sanayici ve girişimcilere toplamda 37 Milyon 668 Bin TL aktarılmış olması ekosistemin gelişmesi ve yatırım ortamının iyileşmesi açısından hatırı sayılır bir katkı olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Tarımsal ve Kırsal Destekleme Kurumu (TKDK) Ankara İl Müdürlüğü³ tarafından sadece 2013-2015 yılları arasında Ankaralı tarım ve ziraat sektöründeki girişimci ve yatırımcılara proje karşılığında toplam 138 Milyon 547 Bin TL mali kaynak transferi yapılması toplam talep, üretim kapasitesi, alt yapı, eğitim, beşeri sermaye, verimlilik ve ihracat açısından pozitif katkı sağlamış olduğu kuşkusuzdur.

Kültür Bakanlığında sadece Sinema Genel Müdürlüğü tarafından sadece Ankara iline destekler ise aşağıdaki tabloda görülmektedir. Toplamda beş yıl içerisinde 4 milyon TL civarında desteğin sadece sinema sektörü için Ankara ekosistemine girmiş olması çarpan ve hızlandıran etkileri açısından ekonomide önemli bir gelişime katkıda bulunduğu söylenebilir.

Tablo 7: Kültür Bakanlığı Tarafından Ankara'ya Verilen Destek

Yıl	Verilen destek tutarı (TL)
2011	1.389.000
2012	560.000
2013	420.000
2014	622.000
2015	937.500
Toplam	3.928.500

Kaynak: Kültür Bakanlığı⁴

5. Kalkınma Ajansı Destekleri

Kalkınma ajanslarının her yıl destek programları 26 ajansa göre farklılık gösterdiği ve sürekli olmadığı için tek bir tabloda gösterilememiştir. Bazen bazı ajanslar yılda birkaç program açabilmektedirler. Dolayısıyla yukarıdaki destek sayısına en az 26 daha eklenebilir. Ancak kalkınma ajansları tarafından sadece 2016 yılında verilen desteklerin program isimleri ve verilen destek miktarları aşağıdaki Tablo 6’dan görülmektedir.

Tablo 8: Kalkınma Ajanslarının Sadece 2016 Yılında Açtığı Programlar Ve Bu Kapsamda Verdiği Destekler

Ajans Adı	Destek Programı Adı	Toplam Bütçe (TL)	Eş Finansman Dahil Destek Tutarı (TL)	Teslim Edilen Sayı	Sözleşme Yapılan Proje
Kuzey doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Üretimin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (Erzurum)	3.000.000.00 TL	3.140.945.00 TL	39	5
Kuzey doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Üretimin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (Bayburt)	817.860.30 TL	1.358.907.50 TL	10	3

² TUBİTAK Başkanlığının 28.12.2015 tarih ve 27821184-869-276050 sayılı yazısıyla alınmıştır.

³ TKDK Başkanlığının 22.12.2015 tarih ve 59986440/746-12080 sayılı yazısı ile alınmıştır.

⁴ Sinema Genel Müdürlüğünün 20.01.2016 tarih ve 24986840-604.01.99/12755 sayılı yazısı ile alınmıştır.

Kuzey doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Tarımsal Üretim Altyapısının Geliştirilmesi	4.182.139.70 TL	6.633.884.15 TL	24	7
Kuzey doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Üretimin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (Erzincan)	2.000.000.00 TL	1.017.996.48 TL	32	3
Serhat Kalkınma Ajansı	İktisadi gelişme mali destek programı-6	4.000.000.00 TL	7.304.628.00 TL	58	13
Serhat Kalkınma Ajansı	Kentsel altyapının iyileştirilmesine yönelik küçük ölçekli altyapı	5.350.000.00 TL	8.201.236.45 TL	62	16
Serhat Kalkınma Ajansı	Örnek büyükbaş hayvancılık işletmelerinin geliştirilmesi	5.900.000.00 TL	10.551.187.12 TL	55	23
Fırat Kalkınma Ajansı	İmalat sanayinin geliştirilmesi mali destek programı	6.100.000.00 TL	7.376.111.00 TL	100	13
Fırat Kalkınma Ajansı	Yaşam kalitesi ve sanayi altyapıları mali destek programı	7.000.000.00 TL		43	0
İpekyolu Kalkınma Ajansı	GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları	540.000.15 TL	161.000.00 TL	8	1
İpekyolu Kalkınma Ajansı	GAP Bölgesi'nde Sanayide Enerji Verimliliğinin Arttırılması	2.689.147.50 TL	1.539.579.16 TL	10	3
İpekyolu Kalkınma Ajansı	GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları	2.020.852.35 TL	582.858.33 TL	19	2
Karaca dağ Kalkınma Ajansı	GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları	4.000.000.00 TL		12	0
Karaca dağ Kalkınma Ajansı	GAP Bölgesi'nde Sanayide Enerji Verimliliğinin Arttırılması	3.000.000.00 TL		16	0
Karaca dağ Kalkınma Ajansı	Yenilenebilir Enerji ve Çevre Mali Destek Programı	8.000.000.00 TL		15	0
Dicle Kalkınma Ajansı	Gap organik tarım değer zinciri pilot uygulamaları	1.500.000.00 TL		6	0
Dicle Kalkınma Ajansı	Gap bölgesi'nde sanayide enerji verimliliğinin arttırılması	3.000.000.00 TL		15	0
Dicle Kalkınma Ajansı	Ekonomik altyapının geliştirilmesi mali destek programı	15.000.000.00 TL		0	0
İstanbul Kalkınma Ajansı	Çocuklar ve gençler mali destek programı	30.000.000.00 TL		221	0
İstanbul Kalkınma Ajansı	Girişimcilik mali destek programı	30.000.000.00 TL		101	0
İstanbul Kalkınma Ajansı	Yenilikçi ve yaratıcı istanbul mali destek programı	50.000.000.00 TL		238	0
Trakya Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Sosyo-Ekonomik Kalkınma Programı- Önce İnsan	3.074.187.05 TL	2.883.259.44 TL	121	18
Trakya Kalkınma Ajansı	2016 Yılı İktisadi Kalkınma Üretirek Gelişen Trakya	2.950.812.95 TL	5.269.485.00 TL	65	7
Trakya Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Küçük Ölçekli Alt Yapı - Yaşayan ve Yaşatan Trakya	6.000.000.00 TL	8.696.103.66 TL	97	16
Trakya Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Yenilikçi Girişimcilik Mali Destek Programı	0.01 TL		5	0
Güney Marmara Kalkınma Ajansı	İktisadi			0	0
Güney Marmara Kalkınma Ajansı	Proje Teklif Çağrısı			0	0
İzmir Kalkınma Ajansı	Yenilenebilir enerji ve çevre teknolojileri	10.000.000.00 TL	14.673.217.88 TL	59	13
İzmir Kalkınma Ajansı	Mesleki eğitim	10.000.000.00 TL	11.308.154.01 TL	111	22
İzmir Kalkınma Ajansı	Küçük ölçekli sanayi bölgelerini geliştirme	3.000.000.00 TL	3.914.759.40 TL	11	5
Zafer Kalkınma Ajansı	Yenilikçi KOBİ Mali Destek Programı	11.500.000.00 TL		124	0
Zafer Kalkınma Ajansı	Sürdürülebilir Çevre Altyapı Mali Destek Programı	13.500.000.00 TL		70	0
Bursa Eskişehir Kalkınma Ajansı	Havacılık - Raylı Sistemler - Savunma Sanayi	12.000.000.00 TL		67	0
Bursa Eskişehir Kalkınma Ajansı	Bilecik Mermer ve Doğaltaş Sektörü Mali Destek Programı	4.000.000.00 TL		25	0
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	Makina İmalat Sektörünün Geliştirilmesi	3.500.035.05 TL	6.259.592.92 TL	48	11
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	Kültür ve Turizm Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı	6.918.735.68 TL	10.235.113.41 TL	31	11
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	Üretim Altyapılarının Geliştirilmesi	6.151.629.67 TL	7.898.016.23 TL	31	9
Ankara Kalkınma Ajansı	Sosyal sorunların çözümünde yenilikçi yöntemler	4.000.000.00 TL	4.442.622.10 TL	145	34

Ankara Kalkınma Ajansı	İleri teknolojilerde yüksek katma değer mali destek programı	9.000.000.00 TL	17.744.311.10 TL	119	27
Ankara Kalkınma Ajansı	Sürdürülebilir kalkınma -kar amacı gütmeyen	7.179.000.00 TL	8.233.102.10 TL	47	18
Ankara Kalkınma Ajansı	Sürdürülebilir kalkınma mali destek programı-kar amacı güden	821.000.00 TL	1.641.405.00 TL	16	4
Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	2016 mdp	12.000.000.00 TL	16.898.020.59 TL	207	71
Çukurova Kalkınma Ajansı	Mikro işletmelerde kurumsallaşma ve rekabetçiliğin geliştirilmesi	7.000.000.00 TL		118	0
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	2016 yılı bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması	1.074.665.00 TL	1.806.344.43 TL	12	4
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Bölge İçi Gelişmişlik Farklarının Azaltılması	2.991.910.00 TL	3.341.484.96 TL	18	10
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Sürdürülebilir Üretim Geliştirilmesi ve Yenilikçilik	5.993.921.00 TL	9.695.911.97 TL	106	21
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	2016 Yılı İthalat Azaltılması ve İhracatın Geliştirilmesi	4.939.504.00 TL	6.796.767.90 TL	54	10
Ahiler Kalkınma Ajansı	Kobi Geliştirme Mali Destek Programı	9.000.000.00 TL		169	0
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Gelişen Sanayi	6.679.673.31 TL		209	0
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Turizmi Geliştirme	3.278.979.67 TL		40	0
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Kentsel Ve Sosyal Altyapının İyileştirilmesi	6.170.477.46 TL		77	0
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Mikro İşletmeler Mali Destek Programı	747.904.04 TL		30	0
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Turizmi Geliştirme Mali Destek Programı	160.022.29 TL		6	0
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı	7.000.000.00 TL		55	0
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	2016 Yılı Teklif Çağrısı	19.000.000.00 TL	35.255.314.37 TL	155	26
	GENEL TOPLAM	387.732.457.18 TL	224.861.319.66 TL	3.532	426

Kaynak: Kalkınma ajansları internet sayfalarından derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 6’den anlaşılacağı üzere, sadece 2016 yılında yaklaşık 100 adet civarında program açılmış, tarım sektöründen, turizme ve yenilikçi sektörlere kadar her alanda destekler verilmiş ve bu desteklerin toplam bütçesi 387 Milyon TL civarında gerçekleşmiş ve net olarak verilen mali destek miktarı da 224 Milyon 861 Bin TL olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda toplam 3532 proje başvuru alınmış olmasına rağmen bütçe kısıtı nedeniyle sadece 426 adedi desteklenebilmiştir. Bazı ajanslar 2016 mali destek programlarını henüz sonuçlandırmadıklarından bilgileri boş bırakılmıştır. Her yıl benzer bir tablo ortaya çıktığı hesaba katıldığında kalkınma ajansları tarafından verilen desteklere ciddi bir talep olduğu ve hemen hemen her alanda ciddi projeler yapılarak üretim, istihdam, ihracat ve araştırma geliştirme faaliyetleri üzerinden ekosistem, alt yapı ve yatırım ortamının iyileştirilme potansiyeli sağladığı söylenebilir.

6. Piyasaya Müdahale Aracı Olarak Teşvikler

Ulus-üstü, ulusal veya bölgesel olmasına bakılmaksızın hemen hemen tüm hükümetler uzun zamandan beri ekonomik aktörlerin davranışlarını değiştirmeye yönelik teşvik mekanizmalarını kullanmaktadırlar. Bu konudaki en önemli eleştiri, bu tür teşviklerin bazılarının katkı sağlamasına rağmen kaynakların verimsiz bir şekilde tahsis edilmesine neden olarak piyasanın normal işleyiş düzenini bozduğu üzerindedir. Bunlar aynı zamanda bütçeden kamu gelirlerinden azalma veya giderlerinin artması noktasında etki doğurdukları için kamu hizmetlerine yansıtılacak ve vatandaşın genel refahını arttıracak olan sosyal giderlerin de kısılmasına neden olduğu noktasında eleştirilebilmektedir.

Bilgi asimetrisini, dışsallıkları, ölçek ekonomileri ve diğer bir takım nedenlerle meydana gelen piyasa başarısızlıklarının giderilmesinde ve kamusal bazı amaçların elde edilmesi noktasında piyasa müdahalesi bazen çok hayati bir fonksiyon elde edilmesini sağlayabilir. Kamu hizmetlerinin üretilmesi, negatif dışsallıkların içselleştirilmesi veya azaltılması, Ar-Ge yatırımı, ekonomik faaliyet üretkenliği ve gelişmemiş ya da marjinalize olmuş alanlarda

istihdamı sağlamaları noktalarında teşvikleri, piyasa dinamikleri tarafından otomatik olarak üretilmeyen sonuçların elde edilmesini sağlayabilirler.

Özellikle yatırım teşviklerinde, aşırı bir şekilde mobil olan sermayeyi cezbetme ve doğrudan yatırıma dönüşmelerini sağlama noktasında teşvikleri görünür bir şekilde artış göstermektedir. Hükümetler diğer ülkeler veya bölgelerin sundukları avantajlarla yarışmaya çalışarak yatırımcıların diğer alternatifleri gözden çıkarmalarına çalışmaktadırlar. Burada da temel amaç, ek istihdam, rekabetçilik ve ihracat artışı için hükümetler yatırımcıları ikna etmeye çalışmaktadır. Teşvik veren hükümetler, yeni yatırımların bir şekilde verilen teşvikleri kat kat geri dönmesini sağlayacak çarpan ve hızlandıran mekanizmaları gibi fiskiye etkisiyle ilgili olduğu sektörlerde üretim, istihdam ve vergi artışı sağlayan yeni faaliyetlere dönüşeceklerini iyi hesaplamak durumundadırlar.

Bunların dışında bir de bazı teşvikler yerli firmaların dış ülkelerde iş yapmaları ve oralarda gelişmeleri amacıyla verilmektedir. Burada temel amaç da giden yerli firmaların nihayetinde kendi ülkesindeki hinterlandıyla birlikte dış dünya ile etkileşime geçmek durumunda olması ve ürettiği pozitif dışsallıklardan yerli ekonominin her halükarda yararlanmak durumunda olmasıdır.

Burada kilit soru, hangi koşullarda teşvik maliyetlerinin sağladıkları faydalardan daha az olduğu hususudur. Maliyet ve faydalar dağılık olmaları ve zamana yaygın olmaları ve her sektöre göre değişkenlik gösterebilmeleri nedeniyle bu sorunun cevabı oldukça zordur. Bununla birlikte, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşların ne zaman, neden ve nasıl ulusal veya bölgesel hükümetlerin bu tarzda teşvikleri verebileceklerine dair kuralların oluşturulmasına karışıyor olduklarını da dikkate almak gerekir (WB, 2013).

Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırmada, Avrupa Birliğinde biraz daha kısıtlı olmak üzere, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde yaygın olarak yatırım teşviklerinin uygulandığı tespit edilmiş ve bu teşviklerin ciddi bir maliyet oluşturduğu iddia edilmiştir. Örneğin Rwanda ve Sierra Leone'de hükümetler neredeyse vergi gelirlerinin üçte birini bu teşviklere ayırmaktadır (James, 2009, s. 31). Brezilya'da tüm yatırımların maliyetinin %75 kısmı teşvik olarak verilmektedirken Çek Cumhuriyetinde 2010 ile 2013 yıllarında verilen teşviklerin maliyetleri tüm önemli projelerin sermaye maliyetlerine denk gelmektedir. Ek istihdam karşılığında kişi başına maliyet ABD, Brezilya ve Hindistan'da 200 Bin ABD Dolarının üzerindeyken sadece General Motorun Macaristan'da ve Dow Chemicals'ın Almanya'da yaptığı yatırımlara karşılık kişi başına sağlanan istihdamın devlete maliyeti sırasıyla 300 bin ve 800 bin ABD Dolarına denk gelmektedir (Thomas, 2011, s. 4).

Tablo 9: Dünya Genelinde Vergi Teşviklerinin Yaygınlığı

	Ülke Sayısı	Vergi Tatili/ Vergi Muafiyeti	Vergi Oranı Düşmesi	Yatırım izni/ Vergi kredisi	KDV Muafiyeti/ düşürümü	Ar-Ge Vergi İndirimi	Süper İndirim	Serbest bölge	İdari takdire bağh süreçler
Doğu Asya ve Pasifik	12	% 92	% 92	% 75	% 75	% 83	% 8	% 83	% 25
Doğu Avrupa ve Merkez Asya	16	% 75	% 31	% 19	% 94	% 31	% 94	% 94	% 38
Latin Amerika	24	% 75	% 29	% 46	% 58	% 13	% 75	% 75	% 29
Orta Doğru ve Kuzey Afrika	15	% 73	% 40	% 13	% 60	% 0	% 0	% 80	% 27
OECD	33	% 21	% 30	% 61	% 79	% 76	% 67	% 67	% 27
Güney Asya	7	% 100	% 43	% 71	% 100	% 29	% 71	% 71	% 14
Sahra Altı Afrika	30	% 60	% 63	% 73	% 73	% 10	% 57	% 57	% 47

Kaynak: (WB, 2013, s. 54)' den alınmıştır.

Yukarıdaki Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, vergi teşvikleri neredeyse tüm ülkelerde kullanılan bir araç haline gelmiştir.

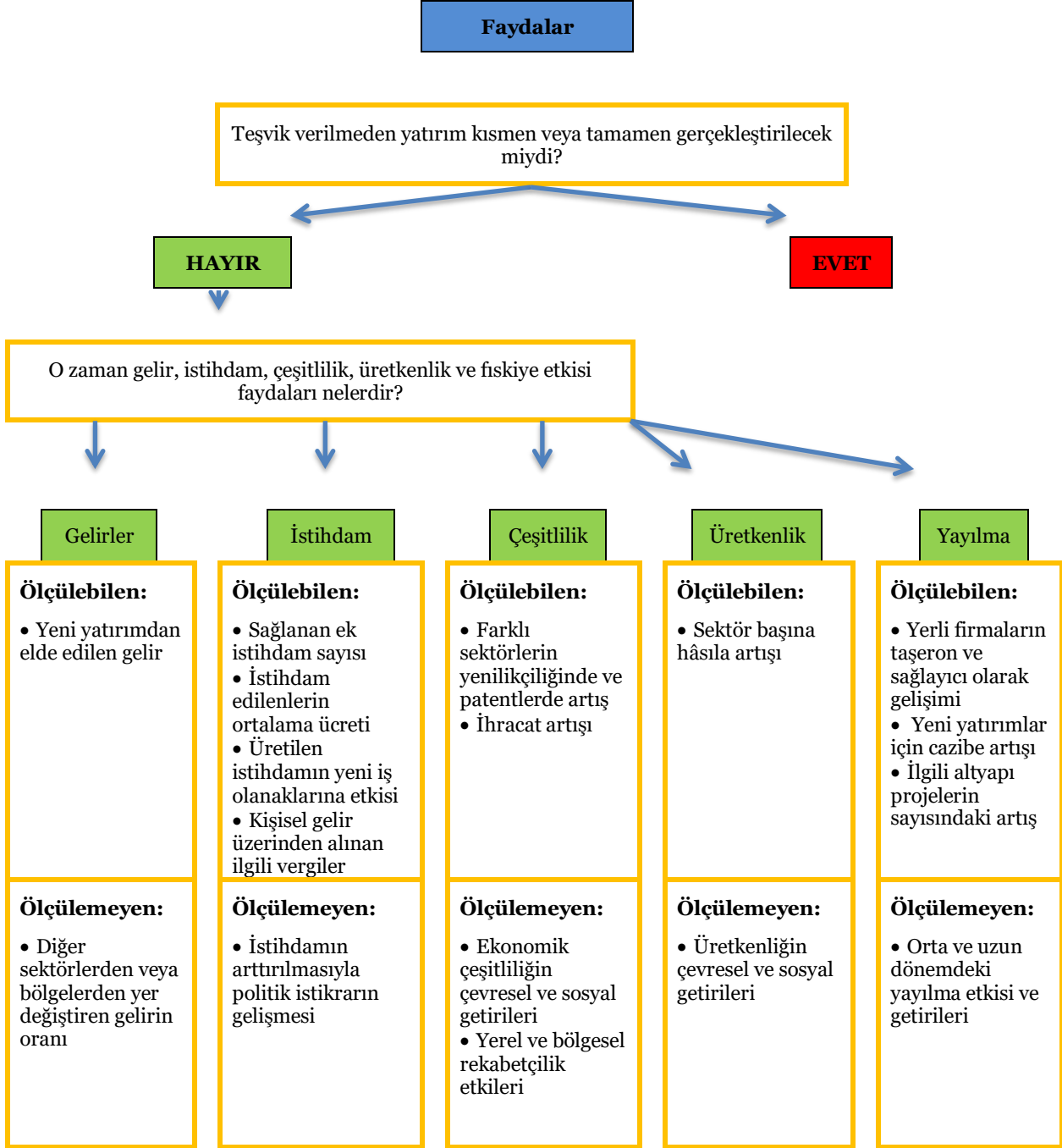
Doğrudan finansal destek ve vergi teşvikleri yanında hükümetler aynı zamanda düzenleyici teşvikler de kullanmaktadırlar. Bu sayede ilgili yatırıma hukuk ve yasalar çerçevesinde özel

muamele çekilebilmektedir. Avrupa Birliği kendi üyeleri üzerinde sağlam kontrollere sahip iken çoğu ülke kendi düzenlemelerinin dışına da çıkabilmektedir. AB dışında ise teşvik düzenlemeleri ya hiç ya da eksik olarak görülmektedir. DTÖ anlaşmaları ve düzenlemeleri tam olmakla birlikte uygulama alanını düzenleme noktasında başarısız kalmaktadır (WB, 2013).

7. Teşvik Ve Mali Desteklerin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi

Yatırım teşviklerinin elde edilecek olan yararlarından daha az maliyete sahip olması durumunda makul olarak değerlendirilmesi olanaklıdır. Aksi durumda yapılan teşviklerin toplumsal maliyeti yüksek olacağından dolayı piyasa mekanizmasına müdahale edilmemesi tercih edilmelidir. Bu kapsamda karar vericiler için teşvikler verilmeden önce önemli olan fayda ve maliyetlerin doğru bir şekilde değerlendirilmesidir.

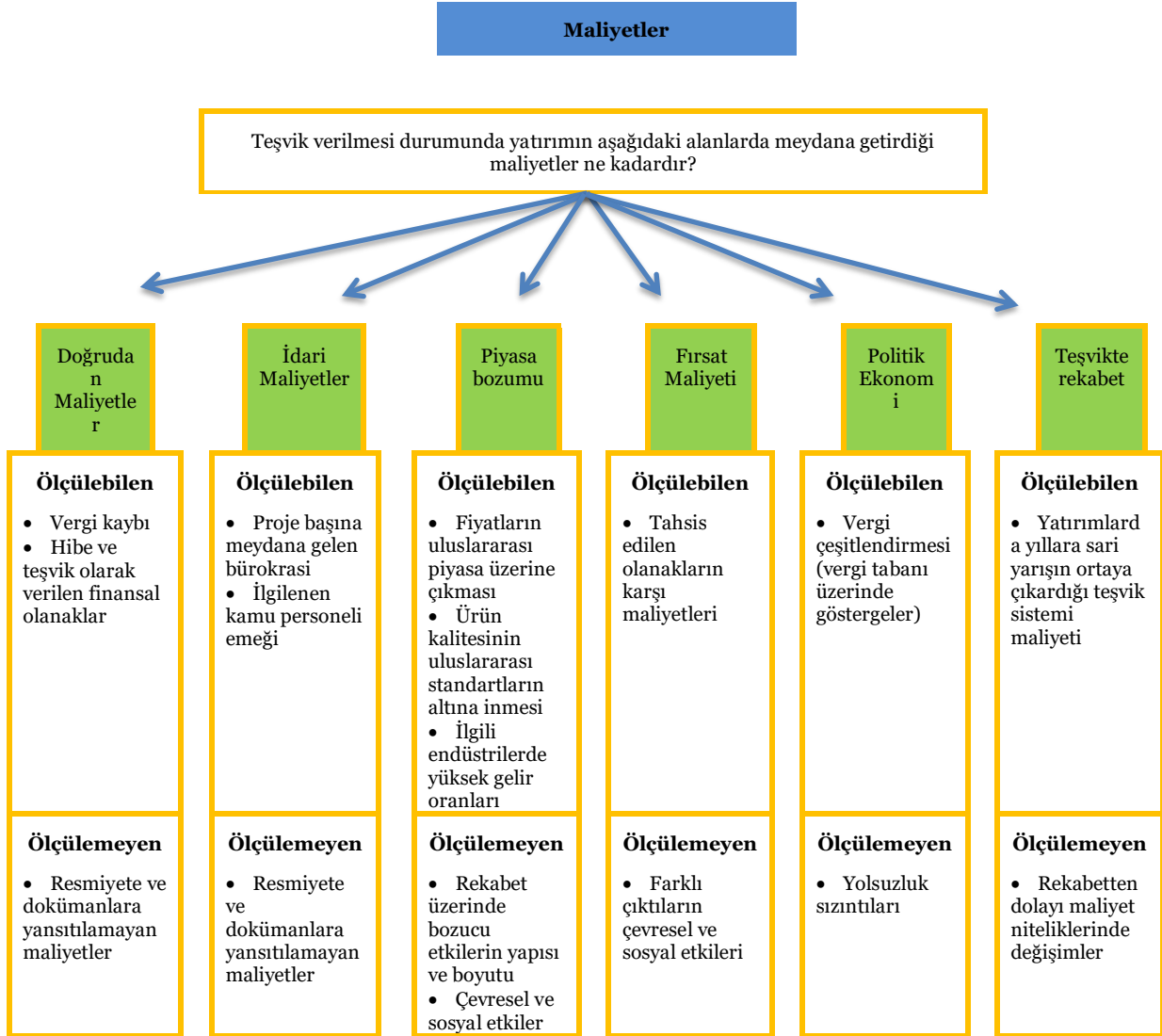
Şekil 3: Yatırım teşviklerinin faydaları



Kaynak: (WB, 2013, s. 62)’den uyarlanmıştır.

Yukarıdaki şekil 3 ten de görüleceği üzere yatırımın teşvik verilmemesi durumunda meydana gelmeyecek olması durumunda pek çok ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri elde edilebilmektedir. Dolayısıyla ilk kıstas yatırımın sadece teşvik verilmeye bağlı olması durumunda meydana geleceğinden emin olabilmek büyük önem arz etmektedir. Aşağıdaki şekil 4 ten de anlaşılacağı üzere teşviklere dayalı her bir yatırımın sosyal, çevresel ve ekonomik maliyetleri de olabilmektedir. Önemli olan faydaların maliyetlerden daha aşağıda olmamasıdır.

Şekil 4: Yatırım teşviklerinin Maliyetleri



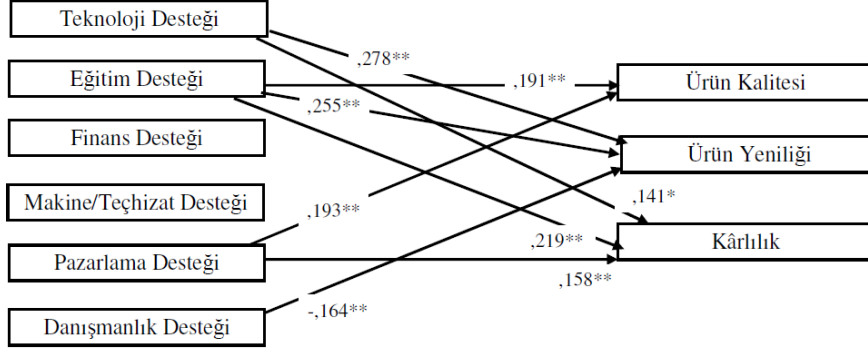
Kaynak: (WB, 2013, s. 63)'den uyarlanmıştır.

Uygulamada teşvik ve desteklerin ekosistem üzerinde ne tür bir etki meydana getirdiği ve ekosistemi nasıl etkilediği noktasında kesin veriler olmamakla birlikte bazı araştırmalar mevcuttur. Örneğin Mobilya sektöründe verilen devlet destekleri üzerinde yapılan bir araştırmada işletmelerde bu konuda bilgi yetersizliği yaşandığı, bürokratik engellerin fazla olduğu, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında ise göreceli olarak gerekli devlet yardımlarının yapılmadığı tespit edilmiş ve buna göre mobilya endüstrisinde ihracatın artırılması için küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik devlet yardımlarının ve danışmanlık hizmetlerinin artırılması, devlet desteklerine katılımın sürekliliğini sağlamak için işletmelerin bu konuda çaba sarf etmesi ve kendi çabalarıyla katılımını sağlayacak ortamın oluşturulması önerilmiştir (Abdullah Sönmez, 2007).

KOBİ'lere sağlanan pek çok destek türü mevcuttur. Bu desteklerin firma performansına nasıl etkide bulunduğunun tespit edilebilmesi önem arz etmektedir. Bu hususta da çeşitli

araştırmalar mevcuttur. Örneğin, destekler ve kobilerin performansları (ürün kalitesi, ürün yeniliği ve kârlılık) arasındaki ilişkiler ve bu desteklerin faaliyet sonuçları üzerindeki etkisi üzerinde (Oya Erdil, 2005) yapılan bir araştırmada aşağıdaki model kullanılarak ürün kalitesi, ürün yeniliği ve kârlılık üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Şekil 5: Kobilere Sağlanan Destekler ve Kobilerin Firma Performansı Arasındaki İlişki



Kaynak: (Oya Erdil, 2005, s. 114)’ den alınmıştır.

Yukarıdaki şekil 4 de sonuçları görülen araştırmaya göre, kobilere sağlanan teknoloji desteğinin, eğitim desteğinin, finans desteğinin, makine/teçhizat desteğinin, pazarlama desteğinin ve danışmanlık desteğinin ayrı ayrı kobilerin ürün kalitesi, ürün yeniliği ve kârlılığı üzerinde pozitif etkisi tespit edilmiştir. Kobilere sağlanan desteklerden eğitim ve pazarlama desteklerinin kobilerin ürün kalitesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip oldukları görülmüştür. Teknoloji, finans, makine/teçhizat ve danışmanlık desteklerinin ise ürün kalitesi üzerinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Teknoloji ve eğitim destekleri ile ürün yeniliği arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Danışmanlık desteği ile ürün yeniliği arasında ise negatif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Finans, makine/teçhizat ve pazarlama destekleri ile ürün yeniliği arasında bir ilişki görülememiştir. Eğitim ve pazarlama desteklerinin kobilerin kârlılığını doğrudan etkilediği görülmüştür. Teknoloji desteği ile kârlılık arasında ise %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki görülmüştür. Finans, makine/teçhizat ve danışmanlık desteklerinin ise kârlılık üzerinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ortaya çıkan bu ilişkiler incelendiğinde; teknoloji desteğinin direkt olarak ürün yeniliğine ve kârlılığa etki ettiği görülmüştür. Bununla birlikte teknoloji desteğinin ürün kalitesi üzerinde doğrudan bir etkisi bulunamamıştır. Eğitim desteğinin her üç performans (ürün kalitesi, ürün yeniliği ve kârlılık) üzerinde güçlü bir etkisi olduğu görülmüştür. Finans ve makine/teçhizat desteğinin ise performans (ürün kalitesi, ürün yeniliği ve kârlılık) üzerinde bir etkisinin olmadığı ve aralarında herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni finans ve makine/teçhizat desteğinin kobiler tarafından yeterince kullanılmaması olabilir. Buna ilaveten danışmanlık desteğinin ürün yeniliği ile ilgili beta katsayısı negatif çıkmıştır. Ancak bu destekle de diğer faaliyet sonuçları arasında herhangi bir ilişki kurulamamıştır. Bunun nedeni de kobilere sağlanan danışmanlık desteğinin yeterli ve bilinçli danışmanlar tarafından sağlanamamasından kaynaklanmış olabilir. Sonuç olarak kobilere sağlanan desteklerden teknoloji, eğitim, finans, pazarlama ve danışmanlık desteklerinin kobilerin performansları üzerinde doğrudan etkilerinin olduğu; finans ve makine/teçhizat desteğinin ise bunlar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. (Oya Erdil, 2005, s. 120).

Çin ekonomisinin panel veri seti kullanılarak yerel hükümetlerin verdikleri mali teşviklerle yerel piyasa gelişimleri arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada özel sektörün gelişimi üzerinde güçlü bir pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Jin, Qian, & Weingast, 2005).

8. Devlet Teşviklerinin Ekosistem Üzerindeki Etkisi İçin Uygun Politika

Kuşkusuz suiistimal edilmediği, belirli bir plan ve ihtiyaçlar çerçevesinde olduğu sürece tüm vergi ve vergi dışı teşviklerin mutlaka kısa dönemde olmasa bile uzun dönemde olumlu etkileri olacaktır. Yatırım veya proje başarısız dahi olsa ondan öğrenilen dersler tecrübe ve know-how olarak ilerideki yatırımlarda ekosistem üzerinde olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Ancak

burada özellikle belirtmekte yarar görülen bir husus olarak büyük doğrudan yatırımların cezp edilebilmesinin ekosistem ve yatırım ortamı için çok hayati önemi haiz olduğudur. Bu maksatla çoğu zaman politikacıların büyük yatırımcıların ayağına giderek onları kendi ülkelerine yatırım yapmaya çekmeye çalıştıklarını bilinen bir gerçektir. Ancak teşvik verilecek yatırımların ekosistemi daha olumlu etkilemesi, altyapıyı ve beşeri sermayeyi artırarak yatırım ortamı ve rekabetçilik kapasitesini iyileştirmesi için bazı soruların önceden cevaplanabilmesi önem arz etmektedir.

- Yapılacak yatırım sonucunda doğrudan veya dolaylı olarak vergi gelirleri oluşturulabilecek midir?
- Yatırımların pozitif dışsallıkları oluşabilecek midir? (örneğin gelecekteki yatırımcılara pozitif sinyal vermesi, yatırım planlarını olumlu etkilemesi, ilişkili sektörlerle talep ve arz açısından iyi koşullar sağlaması gibi)
- Yatırımcı her halükarda gelecek miydi veya her halükarda proje uygulamaya konulacaktıydı? Teşvikin yatırım kararında ne kadar etkili olduğu bilinmekte midir?
- Verilecek teşvik ve mali yardımlar mevcut yatırımcı ve diğer sektör aktörlerini olumsuz yönde etkileyerek onlar açısından haksız bir rekabete yol açmakta mıdır?

Bu yukarıdaki sorulara cevap verilebildiği ölçüde verilen teşvik ve mali desteklerin etkilerini kestirmek ve isabetliliği hakkında bir kaniya varılabilmesi olanaklıdır. Bunlar içerisinde en önemli soru da kuşkusuz yatırımın veya projenin ekosistem açısından beklenen pozitif dışsallıkları doğurup doğurmayacağı hususudur. Genellemenin yapılması doğru olmayabilir ancak bazı milyarlık proje ve yatırımların bile yerel ekonomiler açısından beklendiği kadar ekosistemi olumlu yönde etkilemeye bildiği de görülmüştür⁵.

Yukarıdaki sorular dikkate alınmakla birlikte her ülkenin kendi ekosistemine uygun olarak bir teşvik politikası uygulaması gerektiği söylenebilir.

Tablo 10: Ülkelerin farklı durumlarına göre teşvik uygulama politikaları

Ülke durumu	Kısa dönem teşvik politikası	Uzun dönem teşvik politikası
<i>Çok zayıf bir yatırım iklimi ve güçsüz ekosistemi olan ülkeler</i>	Yatırım teşvikleri etkin değildir. Vergi teşvikleri de vergi gelirlerinde azalmalara yol açacaktır. Vergi gelirleri ile kamu tarafından akıllı yatırım ve harcamalar yapılarak ekosistem geliştirilebilir. Reformlarla da vergi ve teşvik mekanizması düzeltilmelidir.	Yatırımlar ve girişimler için engel olan bürokrasi ve mevzuat gevşetilmelidir. Yatırım süreci de basitleştirilmelidir.
<i>Rakip ülkeler veya komşu ülkeler tarafından vergi cazibesi nedeniyle yatırım kaybına maruz kalan ülkeler</i>	Komşular ve rakip ülkelere karşı dezavantajlı olmamak için teşvik mekanizması etkili bir şekilde kullanılabilir.	Bölgesel paktlara katılarak vergi yarışından daha az zararlar kurtulmanın yolları araştırılmalı. İlgücü, tecrübe, alt yapı noktasındaki avantajlarını arttırmaya ve kullanmaya çalışmalıdır.
<i>Ekonomilerini çeşitlendirmeyi planlayan ülkeler</i>	Yatırım artışıyla ilişkili olan teşvikleri kullanmalıdırlar. Örneğin yatırım izni, hızlandırılmış amortisman vb. gibi yöntemler kullanılabilir. Ancak, doğrudan yabancı yatırımları cezbetmek için bazı sektörel öncelikleri üzerine kurgulanmış belirli bir süre için olmalıdır.	Geniş endüstriyel politikalar takip edilmelidir. Sektörel hedeflenme ve yatırım promosyonu yapılmalıdır.
<i>Doğal güzellik ve doğal kaynakları gibi özel ayrıcalıkları olan ülkeler</i>	Kendi potansiyellerini ve ayrıcalıklarını kullanacak olan yatırımları cezbetmeye yönelik genel teşvikler verilmelidir.	Yatırım yerine erişim, kaynakları çıkarma vb. konularda bürokratik ve hukuki engeller en aza indirilmelidir.

Kaynak: (James S. , 2009)

Bu konuda Tablo 10'da görüleceği üzere her ekosistemin karakteristiğine göre farklı politika paketleri kısa ve uzun dönemler için ayrıştırılabilmektedir.

⁵ Mozambik'te Alüminyum madenciliği için yapılan MOZAL olarak bilinen 2.2 Milyarlık büyük bir yatırımda az iş olanağı sağlaması, yerel ekonomiyle bağlantısının çok sınırlı olması gibi ekosistemle ilgili beklentilerin yetersiz olduğu noktasında şikayetler olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: <http://www.irinnews.org/news/2007/12/10/what-price-benefits-foreign-investment>

SONUÇ

Yukarıda yapılan analizlerden de anlaşılacağı üzere, teşviklerin kullanılması makul bir süreçtir ve günümüzde en çok önem verilen hususlar üzerinde etkileri oluşmaktadır. Bu hususlar kuşkusuz; iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir kalkınmacılık için doğrudan yabancı sermayeyi çekmek ve gücünden yararlanmak, tüketicilere zarar verecek olan haksız rekabetle savaşmak, kamu kaynaklarından haksız yararlanma ve rantiyecilik gibi yolsuzlukları sınırlamak, devletlerarasında yatırım için yapılan mücadelenin maliyetini yönetmek, çevresel duyarlılıklar, çalışma şartları ve insan hakları üzerinde kamu ve özel sektörün ilgi ve anlayışını hizalamak, şeffaf, uygulanabilir, adil ve hesap verebilirliği güçlendiren yasal çerçeveler hazırlamak gibi temel konulardır.

Kuşkusuz teşvik ve hibelerin bilinmeyen maliyetleri de vardır. Vergi harcamaları bütçelemesi⁶ teşviklerin maliyetleri hakkında belirsizliği ortadan kaldırılması için kullanılan bir araçtır. Gelişmekte olan ülkelerden Hindistan, Fas, Güney Afrika ve Uganda gibi ülkeler kullanılmaktadırlar. Rwanda ve Sierra’da yapılan Dünya Bankası Yatırım İklimi Danışma çalışmaları sonucunda potansiyel vergi gelirlerinin üçte biri teşvik ve mali destek şeklinde verilmiş (James S. , 2009, s. 31). Hâlbuki bu ülkelerde sağlık, eğitim ve temel ihtiyaçlar yönünden ciddi eksiklikler mevcutken bu alanlarda yapılabilecek kamu gelirleri farklı şekilde temel ihtiyaçlara hitap etmeyen alanlara kaydırılarak hem kamu maliyesi ve hem de ülke insanı zarar etmiş oluyor.

Yeniden dağıtım ile ilgili ihtiyaçlardan, pozitif fiskiye etkisi veya ekonomik çeşitlendirmeden dolayı teşvikler doğru kullanıldıklarında belirli endüstrilere veya politik öncelikli olan alanlara kaymayı sağlayabilir. Örneğin fakir bölgelerde yatırım yapılması veya teknolojiyi tüm ülke sahasına ve tüm sektörler yayacak ileri düzey teknoloji teşvikleri gibi. Etkili bir yönetim mekanizması olduğunda teşvik ve destek mekanizmaları her zaman işe yaramıştır. Doğu Asya devletleri bu sayede ihracatlarını arttırabilmiş ve ekosistemlerini teknolojiyle inovasyona adaptasyon sayesinde geliştirebilmişlerdir.

Bu yukarıda yapılan analiz ve tespitlerden sonra aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Devlet Destekleri Genel Müdürlüğünün kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen tüm teşvik ve mali desteklerin envanterini yapması, değerlendirmesi ve etkilerini analiz etmesi gerekir. Bunun sonucunda da Ulusal Teşvik Stratejileri ve Eylem Planı diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla yapılacak ortak çalıştaylar sonucunda belirlenerek uygulamaya konulması sağlanmalıdır. Kalkınma Ajansları tarafından verilen mali desteklerin, ilan, değerlendirme, sözleşme, izleme, raporlama ve denetimi için kullanılan KAYS programının tüm teşvik ve mali destek veren kamu kurum ve kuruluşları tarafından entegre bir şekilde kullanılması için ilgili kurumların ortak çalışmalarına ihtiyaç vardır.
2. Türkiye’de verilen teşvik ve mali desteklerin belirlenmesi ve tahsisinde bölgesel ve yerel ihtiyaçlar ve kaynaklar dengesi genel ekosistem gereklilikleri ile birlikte dikkate alınmalı ve potansiyel vergi kayıpları bir harcama bütçelemesine dâhil edilmelidir.
3. Teşvikler aynı zamanda teşviklerden geçinen ve mali desteklerle ayakta kalabilen bağımlı bir sektör de oluşturabilmektedir. Destek bulamadıklarında da sürdürülebilir bir şekilde piyasada kalamayarak yok olmaktadır. Bu da piyasanın kendi dinamiklerinin kaynak israfıyla bozulması anlamına geleceğinden dolayı teşvik ve mali destekler ex-ante ve ex-post etki değerlendirmesine mutlaka tabi tutulmalıdır.
4. Düşük yönetim seviyesinde doru tercihler karar mekanizmaları tarafından seçilemediğinden dolayı politik etkiler ve nepotizm süreci olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle bölgesel ve yerel aktörlerin teşviklerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve takibinde ciddi rol almaları sağlanmalı ve şeffaflık, eşitlik, ölçülülük, hesap verebilirlik ve danışma kültürü gibi temel yönetim değer ve süreçleri yapılandırılmalıdır.

⁶ Detaylı bilgi için bkz: <http://tpcprod.urban.org/briefing-book/background/expenditures/budget.cfm>

KAYNAKÇA

- Abdullah Sönmez, K. Y. (2007). Mobilya Endüstrisinde İhracata Yönelik Devlet Desteklerinin Firmalar Üzerindeki Etkileri. *Politeknik Dergisi*.
- Aykın, H., Arslanbaş, M., Dere, A., Özçelik, A., Boyalı, C., Ceceli, F., . . . Özkilinc, M. A. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/20140130-2014-03.PDF>.
- Bartik, T. (1991). *Who benefits from state and local economic development policy?* Kalamazoo: W. E. Upjohn Institute for Employment Research Press. .
- DDK, Aykın, H., ARSLANBAŞ, M., DERE, A., ÖZÇELİK, A., BOYALI, C., . . . ÖZKILINÇ, M. A. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/ddkraporlari/>.
- Desai, M. A., Foley, C. F., & And Hines, J. R. (2004). A Multinational Perspective on Capital Structure Choice and Internal Capital Markets. *The Journal of Finance*, 2451–2487.
- Due, J. (1961). Studies of state-local tax influences on location of industry. *National Tax Journal*, , 163-173.
- Eisinger, P. (1988). *The rise of the entrepreneurial state*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Fisher, P., & Peters, A. (1997). Tax and spending incentives and enterprise zones. . *New England Economic Review*, 109-130.
- Ginevičius, R., & Šimelytė, A. (2011). Government incentives directed towards foreign direct investment: a case of central and eastern europe. *Journal of Business Economics and Management*, 435-450.
- Hassett, K. A., & Hubbard, R. G. (2002). Chapter 20 – Tax Policy and Business Investment. A. J. Auerbach, & R. Chetty içinde, *Handbook of Public Economics* (s. 1293–1343). Elsevier Science B.V.
- James, S. (2009). *Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications* . USA: Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group.
- Jin, H., Qian, Y., & Weingast, B. R. (2005). Regional decentralization and fiscal incentives: Federalism, Chinese style. *Journal of Public Economics*, 1719–1742.
- Karabeyeser, S. (2014). *Seed Capital (Çekirdek Sermayesi)* . Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları .
- KB-BGYUGM. (2014). *Devlet Denetleme Kurulu Kalkınma Ajansları Araştırma ve İnceleme Raporu Kapsamında Alınacak Tedbirlere*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (hizmete özel).
- Man, J. (2001). Effects of tax increment financing on economic development. . C. Johnson, & J. Man içinde, *Tax increment financing and economic development* (s. 1010-1112). Albany: State University of New York Press. .
- Newman, R., & Sullivan, D. (1988). Econometric analysis of business tax impacts on industrial location: What do we know, and how do we know it? *Journal of Urban Economics*, 215–234.
- Oakland, W. H. (1978). Local taxes and intraurban industrial location: A survey. G. F. Break içinde, *Metropolitan financing and growth management policies* (s. 13-30). Madison: University of Wisconsin Press. .

- Onur, M. N., & Değirmenci, Ö. (2015). *Crowdfunding – Kitle Fonlaması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları.
- Oya Erdil, A. K. (2005). Kobilere Sağlanan Desteklerin Kobilerin Performanslarına Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 103-122.
- Peters, A., & Fisher, P. (2002). *State enterprise zone programs: Have they worked?* Kalamazoo: W. E. Upjohn Institute for Employment Research Press.
- Rondinelli, D. A., & Burpitt, W. J. (2000). Do government incentives attract and retain international investment? A study of foreign-owned firms in North Carolina. *Policy Sciences, Volume 33, Issue 2*, 181-205.
- TCEB, E. B. (2016, 05 09). *Yatırım ve Teşvik İstatistikleri ve Yayınları*. Ekonomi Bakanlığı:
<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-211107&parentPage=yatirim&contentTitle=Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Te%C5%9Fvik%20%C4%B0statistikleri%20ve%20Yay%C4%B1nlar%C4%B1&countryNa>
adresinden alınmıştır
- TCEB, T. C. (2015, 12 31). *Yatırım Teşvik Bülteni*. Aralık 2015 verileri:
<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-220206> adresinden alınmıştır
- TCEB, T. C. (2016, 08 23). *Yatırım Teşvik Sistemi*. Yatırımlarda Devlet Yardımları:
<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-208652> adresinden alınmıştır
- Thomas, K. P. (2011). *Investment Incentives and the Global Competition for Capital*. New York: Palgrave MacMillan.
- Wasylenko, M. (1997). Taxation and economic development: The state of the economic literature. . *New England Economic Review*, 37–52.
- WB, (. B. (2013). Investment Incentives: The good, the bad and the ugly. *the Eighth Columbia International Investment Conference* (s. 1-125). Columbia University: World Bank.
- Wilder, M. &. (1996). Rhetoric versus reality: A review of studies on state enterprise zone programs. *journal of the American Planning Association*, 473–491.